

Elfriede Lender pidas 1907–1940 Tütarlaste eragümnaasiumi ja oli 1941–1944 Tallinna 8. gümnaasiumi juhataja.

Elfriede Lenderi mälestuseks

M i h k e l V e i d e r m a

Tänavu kevadel möödus 125 aastat Elfriede Lenderi (19.05.1882–10.04.1974) sünnist ja täitub 100 aastat E. Lenderi humanitaarkallakuga eragümnaasiumi asutamisest eesti tütarlastele.

Elfriede Lender oli üks nendest, kes on jätnud minu mälestustesse sügava jälje. Minu isa Aleksander Veiderma (1888–1972) oli abielus Elfriede Lenderi noorema õe Hertaga (sünd Meikov, 1884–1923), kellega tutvus õpingute ajal Peterburi Ülikoolis. Nad abiellusid 1911, laulatus toimus Lenderite talus Mähel.

Lenderite juures õppis isa tundma mitmeid tolaeagseid juhtivaid tegelasi (Voldemar Lender oli Tallinna linnaapea, Elfriede juba oma kooli juhataja), kuid külakooliõpetaja pojana tundis siis veel end „nende kõrval nagu kehv sugulane, noor ja vaene üliõpilane” (vt 1). Ülikooli lõpetamise järel töötas Herta õpetajana õe koolis ja Tallinna Tütarlaste Kommertsgümnaasiumis, isa sai tööd Tallinna Poeglaste Kaubanduskoolis. 1913. a sündis tütar Hilja, 1918. a poeg Ants-Udo. Isa pidi perest kaua eemal viibima – 1914.–1917. a Mandžuurias mobiliseerituna Vene armeesse, 1918.–1919. Vabadussõjas õpetajate roodu juhina.

Seejärel hakkas elu laabuma, seati

end sisse korteris Toompuiesteel, suved veedeti ühiselt Mähel. Herta aga haigestus ja suri 1923. a. Lapsi hakkas esialgu hooldama Herta ema, kuid õe Elfriede tähelepaneliku pilgu all, kes „luges oma lasteks ka tema orbe” (2). Kui mu isa abiellus 1924. a Magdalena Vi-halemiga (1900–1956) ja sellest abielust sündis neli poissi – Jaan-Ülo (1925–2005), Aleksander-Heino (1927–1968), Mihkel-Märt (1929) ja Jüri-Rein (1938) –, jäime ka meie tema tähelepaneliku pilgu alla. Nii nagu minu ema ei teinud vahet Herta ja enda laste vahel, ei teinud vahet ka meie armastatud (vahel ka kardetud) tädi Friida. Kuna olime nooremad ja mina kaua aega pesamuna, tundsin tema sooja suhtumist võib-olla rohkemgi.

Tädi Friida külaskäikude puhul pidid poisid tulema teda tervitama ja korralkult kraapsjalga tegema, seejärel päris ta meilt uudiseid koolitööst ja muudest ettevõtmistest, enamasti kiitis ja tõi väikseid kingitusi. Kui jätkus jutuaamine va-

nematega, pidime teise tuppa tõmbuma. Hoopis vabam oli olukord Mähele minnes, kus suures aias sai vabalt möllata. Kui Mähel või Köleri tänava korteris toimusid perekondlikud peod, olid ka lapsed kutsutud. Lastemängude kõrval jälgisin toimuvat, mällu salvestus palju huvitavaid inimesi – olid nad siis veel üliõpilased või tuntud seltskonnategelased.

Pöördelised sündmused Eestis tabasid Lenderite perekonda raskelt. 30. septembril 1939 suri ootamatult Voldemar Lender. 1940. a sügisel formeeriti E. Lenderi Eragümnaasium ümber Tallinna 8. Keskkooliks, E. Lender vallandati koolijuhataja kohalt. Küllap siiski tänu tema abile said minu oma koolidest vallandatud isa ja ema tööd 8. keskkoolis. 1941. a juunis küüditati Venemaale Lenderite noorem poeg Uno (sünd 1906, lasti maha 1942), lootustandva akadeemilise karjääriga jurist ja välisministeeriumi kõrge ametnik, ja õpetajana töötav tütar Juta (1910–1979). Arstist poeg Henno (1905–1991) mobilisee-

riti vene väkke. Tagatipuks arreteeriti 1941. a 21. augustil Elfriede Lender ja viidi Venemaale saatmiseks mootorpurjekale „Jaan Teeäär”, millelt ta siiski pääses, kui juhitud kaotanud laev randa triivis.

Tuli hakata uuesti kooli juhtima, seekord Raua tänava koolimajas (oma maja oli rekvireerinud sõjavägi), ning võtta ka talupidamise korraldamise koorem enda õlgadele. Hea süda ei lubanud toiduainete nappuses olevatele abivajajatele ära ütelda.

Sel ajal suhtlesin tädi Friidaga kõige tihedamini. Minu ülesandeks oli kord nädalas tuua Mähe talust piima. Mähe läks tavaliselt aega tund-kaks. Kui lund maas polnud, pidin metsa alt korjama kartulikorvitäie käbisid, millega tädi Friida küttis väikest metallpliiti (kõõgi suur pliit oleks nõudnud palju puid). Kui käbid kohal, söime koos head lihtsat toitu – enamjagu keedetud kartuleid kastme ja piimaga. Kui koorisin kartulit liiga pakult, juhtis ta sellele tähelepanu. Järgenes jutuajamine: minult päris ta eluolu kohta meie peres ning linnas, kooliuudiseid, mina kuulsin tädi Friidalt tema elu ja kooliseikasid ning muresid, arvasi juhtunust ja delikaatselt jagatud õpetussõnu. Ligi 50-aastasele vanusevahele vaatamata leidsime ühise keele.

1944. a septembris põgenes tädi Friida koos noorema tütre Ilka (1912–1999, abielus Kask, hiljem Görman), tema poja Peebu ja minu õe Hiljaga Rootsi. Henno põgenes üle rinde Saksa poolele, naasis Eestisse ja siirdus 1944. oma perega Saksamaale ning sealt Rootsi.

Nagu arhiivis olevast Elfriede Lenderi KGB toimikust selgub, otsiti teda Eestis teise vene okupatsiooni algaastail määratud karistuse kandmiseks veel taga. Kui mu isa 1954. a vangilaagrist vabanes, sai alguse ta kirjavahetus Friidaga (tädi Friida poolt Saschaga, nagu ta oli isa noorpõlves nimetanud), algul harvemini, ettevaatlikult, teinekord mõistukõnes, hiljem järjest sagedamini ja pike-malt, kuni isa surmani välja. Samal ajal arenes isa kirjavahetus Hennoga, seotuna peamiselt elulooliste andmete täpsustamisega Eesti Üliõpilaste Seltsi biograafilise kogumiku jaoks, mis Henno koostamisel Rootsis ilmus (3). Juta pääses asumiselt Eestisse tagasi 1962 ja elas kuni surmani Mähe talu naabruses Sitska majas.

Tallinna Kesklinna Vene Gümnaasiumi hoone, endine Elfriede Lenderi gümnaasium.

1968. a õnnestus mul õe kutse alusel pääseda Rootsi. Oma kaks päeva Stockholmis peatusin tädi Friida juures. Ta võttis mind vastu erakordselt soojalt, vaatamata vastupuiklemisele pani mind magama enda voodisse okaspärjaga Kristuse pildi alla, hoolitses söögi eest, tuli mulle linna näitama, mureses, mida kingitusteks kaasa anda. Imestasin tema head mälu, selget juttu ja füüsilist reipust – pidin kiiremini astuma, et temaga sammu pidada. Selleks ajaks oli ilmunud tema mälestusraamat „Minu lastele” (2), millest isale pühendatud eksemplari ka kaasa sain. Raamat haarab perioodi kuni Esimese maailmasõjani, käsitleb elukäiku, kooli loomist, sündmusi ja inimesi Tallinnas ning on väärtuslik lisand seda ajajärku puudutavale napile memuaarkirjandusele. Kahju, et sellele järje kirjutamine jäi pooleli.

Kui ma 1981. a teist korda Rootsis viibisin, tädi Friidat enam ei olnud. Ta suri 92 aasta vanuses 10. aprillil 1974. a ja maeti Stockholmi Metsakalmistule. Käisin teda kalmul mälestamas.

Mähe talu jäi pererahvast tühjaks nagu ka K. Pätsi Kloostrimetsa talu ja J. Laidonerile kuulunud Viimsi mõis naabruses. Mähe talu maale rajati sõjaväe salastatud luurekeskus, hoolimatute võõrastega asustatud peamaja lagunes ja hävis tulekahjus. Nüüdseks on talu maad jaotatud üksikkruntideks ja enam-vähem täis ehitatud.

Lenderi gümnaasiumile pole sama nime kandva gümnaasiumi näol otsest

järeltulijat õnnestunud luua. Pärast kooli 100. juubelit 2007. a lõpetab seetõttu töö ajas üha vähem lenderlasi koondanud vilistlasnõukogu. Kuulsast tütarlaste Elfriede Lenderi Gümnaasiumist jätavad kauaks jälje tema juhataja mälestusraamat ning kaks koolist avaldatud raamatut (4, 5). Elfriede Lenderi mälestuseks on gümnaasiumile 1935. a valminud koolimajas (nüüdses Tallinna Kesklinna Vene Gümnaasiumis) üles seatud tema pronksbareljeef. Mälestustahvliga tuleks tähistada ka tema sünnikoht Ungern-Sternbergi perekonnale kuulunud majas Toompeal Toom-Rüütli tänavas. Loodan ka, et Elfriede Lenderi vanemate, õe ning venna hauad Rahumäe kalmistul ei vaju unustuse hõlma.

Kirjandus

1. Aleksander Veiderma. Elu hariduse radadel. Tallinn, 2000.
2. Elfriede Lender. Minu lastele. Stockholm, 1967, korduustrükk Tallinn, 2000.
3. Eesti Üliõpilaste Selts. Biograafilisi andmeid. 1870–1905. Stockholm, 1965. 1906–1918. Stockholm, 1969. 1919–1940. Koostanud Henno Lender. Stockholm, 1990.
4. ELG. Lenderlased vabas maailmas. Uppsala, 1979
5. Elfriede Lenderi Gümnaasium. Tallinn, 2000.